

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ

врахування диференційованого впливу
патернів СНПК в розбудові
системи підтримки постраждалих

TO END RAPE
AS A WEAPON
OF WAR

Аналітичний огляд
“ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ:
врахування диференційованого впливу патернів СНПК в розбудові
системи підтримки постраждалих”

2025

Київ

Аналітичний огляд

“ВОЄННІ ЗЛОЧИННИ РФ: врахування диференційованого впливу патернів СНПК в розбудові системи підтримки постраждалих”

Авторський колектив:

Олена Суслowa, Анастасія Ненька

Валідація:

Ірина Довгань

Олена Апчел

Олександр Максименко

Альбіна Басиста

Документ підготовлено в рамках проєкту **“Від зменшення страждань до особистого розвитку: вивчення моделей СНПК та підвищення комунікаційних можливостей постраждалих”**, який реалізує **Інформаційно-консультативний жіночий центр** за фінансової підтримки організації **Stand Speak Rise Up!**

Заснована у 2019 році Її Королівською Високістю Великою Герцогинею Марією Терезою Люксембурзькою, організація **Stand Speak Rise Up!** — співзаснована Шекебою Хашемі та підтримана такими відомими міжнародними діячами, як доктор Муквеге, Прамила Паттен, професор Юнус, Селін Бардет та інші — працює на підтримку постраждалих від сексуального насильства, пов’язаного з конфліктами, а також дітей, народжених унаслідок зґвалтувань. Асоціація реалізує як проєкти на місцях, так і високорівневе адвокатування, яке очолює її Рада директорів. Вона фінансує комплексні ініціативи по всьому світу, спрямовані на відновлення та соціально-економічну інтеграцію постраждалих і дітей, народжених унаслідок сексуального насильства.

Матеріали цього звіту можуть бути використані з обов’язковим посиланням на джерело.

Вступ

Кожен збройний конфлікт у світі має дещо спільне і має дещо унікальне – чого більше – спільного чи унікального – це теж унікальне співвідношення.

Спільними є підходи до аналізу з визначенням потреб, інтересів, позицій, мапінгу розстановки сил тощо.

Унікальними є сполучення тих самих потреб, інтересів, позицій і розстановки сил.

Тому не вдається однозначно і повністю застосувати моделі, які працювали в одних збройних конфліктах, до інших. З огляду на досвід протистояння України російській збройній агресії, можна сьогодні стверджувати, що важливо враховувати відмінності впливу наслідків війни на різні категорії людей залежно від тенденцій у формуванні самих впливів. Це пов'язане з тим, що серед постраждалих, в силу різних причин, формуються підгрупи, увага на допомозі яким зосереджується із самого початку, а часом і залишається такою надалі. Водночас інші підгрупи залишаються поза увагою повністю або частково. Часом це відбувається у зв'язку з малою кількістю людей в таких підгрупах, а тому обмеженнями у визначенні тенденцій у їх потребах і перешкодах у доступі до ресурсів, необхідних для задоволення цих потреб.

Наприклад, ветеранська політика, хоча і декларує допомогу і ветеранам, і ветеранкам, проте досі практично не враховує відмінності в їхніх гендерних ролях і гендерної інтерпретації проблем і потреб.

Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом (надалі СНПК) прийшло в Україну разом з російською агресією, що розпочалася з лютого 2014 року.

Сексуальне насильство на блок-постах та в місцях незаконного утримання було зафіксоване під час першого документування у серпні 2015 року Інформаційно-консультативним жіночим центром і Українською Гельсінською спілкою з прав людини. Із 36 інтерв'ю у містах – Краматорську, Слов'янську, Дружківці – у 6 згадувалися випадки СНПК. Небажання вцілілих постраждалих говорити про перенесену травму, відсутність можливості подавати заяви в поліцію з тимчасово окупованих територій, брак політичної волі в органах влади – все це призвело до того, що на той час зібрані факти не стали рушійною силою у розбудові механізму протидії СНПК на рівні державних структур.

Значно пізніше, 2019 року Ірина Довгань, яка 2014 року зазнала тортур за свою проукраїнську позицію в тимчасово окупованій частині Донеччини, заснувала і очолила громадську організацію «SEMA Ukraine», яка об'єднала жінок постраждалих від СНПК.

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну 2022 року дало поштовх для виникнення нових громадських організацій¹ та комплексних кроків у допомозі вцілілим постраждалим в доступі до медичних, соціальних, психологічних, економічних і юридичних ресурсів.

Механізми ще далекі від ідеальних, проте вони знаходяться у розвитку, змінах і доповненнях.

Диференціація в контексті осіб, які постраждали від насильства, стосується розуміння різноманітного досвіду та потреб осіб, які зазнали насильства, а не ставлення до всіх постраждалих як до однорідної групи. Це передбачає визнання того, що різні види насильства, поведінка кривдників та індивідуальні обставини призводять до унікального впливу на вцілілих постраждалих, що вимагає індивідуального підходу до фіксації злочинів, підтримки вцілілих, точкової допомоги і глобальної адвокації.

Мета огляду

Мета огляду – це ідентифікація груп вцілілих постраждалих та рекомендації для розробки алгоритмів оцінки їх потреб, зокрема, у випадках множинних ознак воєнних злочинів.

Методологія

Методологія базується на феміністському підході до оцінки ситуацій, що передбачає врахування відмінності в гендерних ролях, гендерної інтерпретації проблем і потреб та визначенні тенденцій, пов'язаних із СНПК. В огляді аналізуються відкриті джерела органів державної влади України та міжнародних організацій, а також інформація, зібрана Інформаційно-консультативним жіночим центром (далі – ІКЖЦ) в процесі комунікації з вцілілими постраждалими.

Етика підготовки огляду

Зважаючи на високий рівень сенситивності проблематики, пов'язаної із СНПК, в тексті не наводяться деталі скоєних злочинів та посилання на джерела про них навіть у випадках, коли ці приклади є у відкритому доступі.

¹ 2023 року Олексій Сивак, який зазнав тортур в 2022 році в окупованому Херсоні, створив і очолив Мережу чоловіків України, які пережили полон і тортури «Alumpi»; 2024 року Людмила Гусейнова, колишня цивільна заручниця, яка провела у ворожому полоні понад три роки за проукраїнську позицію, створила і очолила громадську організацію «Нумо, сестри»; 2025 року створені 3 громадські організації колишніх полонених – «Шлях вільних», Цивільні полонені, «Вільно жити».

Інформація про злочинців наводиться в повному доступному обсязі. За ініціатииви Великої герцогині Люксембурга в рамках реалізації проєкту Stand Speak Rise Up! ІКЖЦ розпочав збір та оприлюднення інформації щодо кримінальних проваджень щодо підозрюваних у вчиненні СНПК з 2022 року².

Профілі злочинців і постраждалих

Повідомлення про підозру (кримінальне переслідування)³, інформація Офісу Генерального прокурора⁴, дані Незалежної міжнародної комісії з розслідування щодо України⁵, свідчення постраждалих, свідків, інші джерела дають можливість скласти неповну, проте доволі детальну картину основних тенденцій у скоєнні злочинів СНПК та відповідно різних груп постраждалих, що дає можливість індивідуалізовувати надання послуг як тим, хто офіційно визнані постраждалими (потерпілими у випадку офіційного надання свідчення і отримання статусу), так і тим, хто мають глибокі вікарні травми (вторинні травми чи травми свідків).

Для цієї деталізації важливі профілі злочинців і постраждалих.

Профіль злочинця/кривдника

Винуватці сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, належать до російських державних структур, а також до незаконних збройних формувань, утворених на території тимчасово окупованих Донецької і Луганської областей.

Середній вік кривдників 30 років (від 19 до 67 років), звання від рядового до полковника, всі роди військ та спецслужб (зокрема ФСБ), які беруть участь у збройній агресії російської федерації проти України, свідчать про всеосяжне поширення серед російських військ і їх поплічників СНПК, як і про повну безкарність щодо цього виду злочинів.

Профіль постраждалої людини

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, відбувалося і відбувається в контексті інших порушень норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини щодо цивільного населення, яке є мішенню через свою фактичну або уявну приналежність до політичної, етнічної чи

² <https://wicc.net.ua/post/vstanovleni-pidozryuvani-u-vchynenni-snpk>

³ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomlennya-pro-pidozru-33083>

⁴ <https://gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-povyazane-z-konfliktom-yak-rozpiznati-i-protidiyati>

⁵ <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iic/hr-ukraine/index>

релігійної меншини, або через свою фактичну або уявну сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність.⁶

Станом на 01.09.2025 з початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України прокурори зафіксували 376 фактів СНПК (чоловіки – 137, жінки – 239, з них неповнолітні – 20, з яких 19 дівчат та 1 хлопець⁷.

В рамках проекту з невідкладних проміжних репарацій для постраждалих від сексуального насильства, вчиненого військовослужбовцями РФ, станом на 25.08.2025 р. отримано 1208 звернень (819 від чоловіків, 362 від жінок, 27 щодо дітей (20 дівчат та 7 хлопців). Погоджено виплату репарацій в рамках проекту 762 особам (488 чоловікам, 260 жінкам та 14 дітям (2 хлопчикам та 12 дівчаткам).⁸

Найбільше розслідувань припадає на Донецьку і Херсонську, найменше – Сумську і Одеську області. Всього охоплені 10 областей та Автономна Республіка Крим (АРК): Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська, АРК.

Поступово починають надходити звернення від тих, хто перебувають зараз поза межами України – Польща, Фінляндія, Німеччина, інші.

Диференціація постраждалих від СНПК

24 квітня 1863 року президент США Авраам Лінкольн видав «Загальні накази № 100: Інструкції для уряду армій Сполучених Штатів у польових умовах», широко відомі як «Кодекс Лібера» на честь його головного автора Френсіса (Франца) Лібера. Кодекс Лібера встановлював правила поведінки під час бойових дій для солдатів Союзу протягом усієї Громадянської війни в США. Навіть сьогодні він залишається основою більшості положень законів війни для Сполучених Штатів і згадується у передмові до Посібника з законів війни Міністерства оборони. Кодекс Лібера надихнув інші держави прийняти подібні правила для своїх військових і використовувався як шаблон для міжнародних зусиль наприкінці 19 століття щодо кодифікації законів і звичаїв війни.

Цей новаторський юридичний посібник і побічний продукт Громадянської війни в США незмінно асоціюється з уродженцем Берліна Френсісом Лібером, натуралізованим громадянином США та науковцем. Незважаючи на всі свої недоліки та недосконалості, якщо розглядати їх з точки зору 21-го століття,

⁶ <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2020/06/2020.08-UN-CRSV-Handbook.pdf>

⁷ Інформація Офісу Генерального Прокурора

⁸ <https://www.ombudsman.gov.ua/en/news/tags/globalniy-fond-tikh-khto-perezhiv-nasilstvo>

статті 44 та 47 Кодексу Лібера випереджали свій час, оскільки кожна з них була сформульована таким чином, що містила пряме посилення на зґвалтування.

Згідно зі статтею 44, «Усі випадки безпідставного насильства, скоєні проти осіб у державі вторгнення», та, серед іншого, «усі зґвалтування» «заборонені під страхом смерті або іншого суворого покарання, яке може здаватися адекватним тяжкості правопорушення».

Згідно зі статтею 47 Кодексу Лібера, «Злочини, що караються всіма кримінальними кодексами, такі як підпал, вбивство, каліцтво, напади, розбій на дорогах, крадіжка, крадіжка зі зломом, шахрайство, підробка та зґвалтування, якщо вони скоєні американським солдатом у ворожій державі проти її населення, караються не лише так, як у себе в державі, але й у всіх випадках, коли смерть не спричинена, перевага надається суворішому покаранню». Не дивно, що Кодекс Лібера є невід'ємною частиною сучасних юридичних посібників, присвячених галузі міжнародного права, що зосереджена на конфліктах, яка зараз відома як міжнародне гуманітарне право (МГП), також відоме як право війни або право збройних конфліктів.

Від сексуального насильства може постраждати будь-яка людина незалежно від статі, віку, інших характеристик. І в цьому також є випередження часу положеннями Кодексу Лібера, який згадує постраждалих безвідносно до статі.

Жінки і дівчата, в силу традиційних гендерних ролей, тривалий час є першими, хто зазвичай потерпають від СНПК.

Чоловіки та хлопчики також страждають від сексуального насильства, особливо під час утримання під вартою. Більшість винуватців сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, є чоловіками.

Це не має поки достатньо підтверджень статистично, оскільки недостатнє повідомлення про сексуальне насильство є набагато поширенішою ознакою конфлікту. Також в суспільстві широко залишається переважне розуміння СНПК як виключно зґвалтування, хоча реалії, зокрема, війни російської федерації проти України, свідчать про значну диверсифікацію його проявів та форм.

Усі повідомлення про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, слід ретельно вивчити, перш ніж робити висновки.

Кожна людина по-різному переживає травму. Особа, яка пережила насильство, може переживати різноманітні емоції або ж може бути онімілою (тобто нездатною відчувати чи відпрацьовувати емоції через травму).

Люди, які пережили насильство, можуть вирішити поділитися своїм досвідом з іншими людьми будь-якої статі. Рішення має бути прийняте самотійно.

Існує багато причин, чому ті, хто пережили насильство, можуть віддати перевагу не звертатися за послугами та не повідомляти про свій випадок (наприклад, через стигматизацію).

Контекст, у якому відбувається СНПК, має визначальне значення для діяльності всіх структур, які надають допомогу, кожному етапі та для кожної категорії постраждалих.

Про це нагадує Кодекс Мурад, зокрема, Принципи 6 і 8.

Принцип 6

ЗНАТИ ТА РОЗУМІТИ КОНТЕКСТИ

6.1 Знати контекст. Ми забезпечимо, щоб наша команда та ті, хто діє від нашого імені, у своїй роботі спиралися на добре розуміння контексту, в якому сталося ССНПК⁹, і безпосереднього середовища потерпілої особи. Ми визначимо позитивні та негативні, прямі і непрямі впливи, які елементи цього Принципу мають на потерпілих, їхні родини та спільноти, і на нашу роботу, і забезпечимо, щоб це розуміння використовувалося в процесі підготовки та роботи.

6.2 Розуміти культуру. Ми визначимо відповідні культурні та соціальні норми, ставлення, традиції, обряди та звичаї, а також ставлення до дітей, прийняття ними рішень та вік повноліття.

6.3 Розуміти гендер. Ми оцінимо гендерну динаміку, гендерні норми, а також насильство та нерівності в гендерному аспекті, та зрозуміємо, як вони створюють ризики повторної віктимізації та перешкоджають наданню підтримки потерпілим та здійсненню інших прав.

6.4 Розуміння стигматизації по відношенню до ССНПК та потерпілих. Ми виявимо у спільнотах приклади шкідливих непорозумінь, припущень, ставлення та поведінки (так званої «стигматизації») по відношенню до сексуального насильства та потерпілих, оцінимо ризики їх виникнення та знижуватимемо їх.

6.5 Визначення динаміки у спільнотах. Ми проаналізуємо групову динаміку щодо потерпілих, включаючи владні структури, конкуренцію за ресурси, політизацію правосуддя, проміжні мотивації, гейткіперів (особи, які можуть контролювати та впливати на доступ до потерпілих), впливи, що підвищують самооцінку, та чинники, які сприяють замовчуванню, тиску або заподіяння шкоди потерпілим та їхнім родинам.

⁹ В українському перекладі кодексу Мурад вживається абревіатура ССНПК - Систематичне сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (ССНПК)

<https://docs.google.com/document/d/1jI DDS7FrGmVXbKMroTQAUde-ENF0krPa/edit?tab=t.0>

6.6 Визнавати індивідуальні, складні та групові види шкоди. Ми аналізуватимемо різні, пов'язані між собою види шкоди внаслідок ССНПК, що завдані окремим особам або групам осіб, як-от сім'ям та спільнотам, а також вивчатимемо кумулятивну шкоду, що виникає через нашарування багатьох форм дискримінації.

6.7 Знати закони та практики. Ми ознайомимосся з відповідними формальними законами і неформальними звичаями та практиками (включно з успадкованими від предків). Такі закони та практики можуть, наприклад, забезпечити засоби правового захисту для потерпілих, сприяти дискримінації або її збереженню, криміналізувати потерпілу особу через те, що з нею трапилося, не забезпечувати визнання потерпілих постраждалими від злочину або висувати правові вимоги щодо надання нами органам влади інформації про злочини. Ми обговоримо це з потерпілими перш, ніж вони почнуть ділитись своїм досвідом, щоб вони могли вирішити, чи бажають вони продовжити, та яким саме чином.

6.8 Розуміти належні форми комунікації та взаємодії. Ми намагатимемосся зрозуміти значення впливу всіх форм комунікації та взаємодії у певному контексті з урахуванням таких аспектів, як гендерна приналежність, вік, інвалідність, культура та контекст, та з повагою до них. Ми визначимо та використовуватимемо інклюзивні та нешкідливі форми комунікації з урахуванням ідентичності потерпілих та повагою до нешкідливих соціальних норм і практик. Ми також намагатимемосся зрозуміти культурні та інші аспекти комунікації, включаючи вербальні і невербальні звички, зневажливі висловлювання, загальні вирази, евфемізми та лексичні прогалини у мові по відношенню до ССНПК або потерпілих.

6.9 Пом'якшувати негативні наслідки. Ми визначатимемо ризики та пом'якшуватимемо негативні наслідки нашої роботи у спільноті.

6.10 Довготривала підтримка на базі спільнот. Ми визнаємо важливість ролі, яку відіграють довірені групи на базі спільнот та системи підтримки для тривалої допомоги потерпілим, побудови довірених взаємовідносин, підвищення самооцінки потерпілих та у протидії негативному ставленню до потерпілих у спільноті. До таких груп відносяться мережі потерпілих, жіночі організації, організації ЛГБТКІ+ спільнот, організації для дітей і організації для осіб з інвалідністю. Якщо доцільно, ми намагатимемосся працювати з такими групами.

Принцип 8

ЗБИРАТИ ІНФОРМАЦІЮ З ІНШИХ ДЖЕРЕЛ

8.1 Шукати інформацію щодо ССНПК, отриману не від потерпілих і не про них. Ми визнаємо, що корисна інформація про ССНПК не завжди надходить від потерпілої особи або стосується її. Ми намагатимемося збирати та використовувати інформацію про ССНПК з більш широкого кола джерел (як-от статистичні дані, експертні звіти або аналітика, інформація про злочинця), оскільки така інформація створює менший ризик для потерпілих і може зменшити надмірну залежність від інформації, отриманої від них.

Для диференціації постраждалих від насильства використовується кілька рамок та підходів:

1. За індивідуальними характеристиками і їх поєднанням

- Стать
- Вік
- Цивільні/Військові
- Вагітність
- Наодинці чи з іншими

2. За типом насильства та умовами скоєння:

- Форми СНПК (зґвалтування, примусова вагітність, примусова стерилізація, примусовий аборт, примушування до зайняття проституцією, сексуальна експлуатація, примушування до статевого акту з третьою особою, примушування до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації, примусове обрізання, примусова кастрація, каліцтво або вчинення насильницьких дій над статевими органами, примусове оголення сексуального характеру, будь-яка інша форма сексуального насильства, а також погрози та спроби його вчинення¹⁰)
- Катування
- Трудове рабство
- Незаконне затримання
- Системність

¹⁰ Закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text>

3. За індивідуальними обставинами та досвідом:

- «Діти народжені війною» (діти народжені внаслідок СНПК)
- Матері «дітей народжених війною»
- Інші рідні «дітей народжених війною»
- Ув'язненні і вплив кримінальної субкультури на поведінку з тими, хто перенесли сексуальне насильство
- Постраждали у період 2014+/2022+
- Ознаки злочинів проти людяності
- Ознаки геноциду
- Постраждали разом з іншими (з дітьми, з чоловіком/дружиною, з іншими родичами, з іншими людьми)
- Перебування в момент скоєння СНПК наодинці/разом з іншими (з дітьми, з чоловіком/дружиною, з іншими родичами, з іншими людьми)
- Спроба вчинити самогубство після перенесеного СНПК
- Стигматизація близькими
- Стигматизація у спільноті

Контекст, в якому відбувається СНПК, накладає виснажливі наслідки на тих, хто вцілілі. Вцілілі постраждали не повідомляють про те, що з ними сталося, через страх, культурні проблеми, стереотипи і стигму. Механізми соціального забезпечення, інфраструктура охорони здоров'я, правоохоронні органи, сприйняття у суспільстві, справедливість та системи корекції можуть бути недостатніми або несприятливими, що створює перешкоди у забезпеченні соціальної справедливості.

Значення диференціації постраждалих від СНПК у постраждалоцентрічному/травмоорієнтованому підході

Диференціація має значення в силу різних причин:

- Ефективні втручання:

Адаптація підтримки та втручань до конкретних потреб максимізує їхню ефективність.

Наприклад, кількість жінок, які постраждали від СНПК в період помітної вагітності і дали свідчення про це, на сьогодні є невеликою, проте невідома як реальна кількість таких постраждалих, так і їхні особливі потреби, які потребують індивідуального підходу.

Емоційний стан під час вагітності більше схильний до різного роду коливань, пов'язаних із очікуванням народження дитини, тому такий фактор як СНПК не

може не залишити негативного впливу на стан і здоров'я майбутньої матері. Сьогодні ця група дітей не підпадає під категорію постраждалих від російської агресії, проте не можна заперечувати, що у таких дітей може бути значний вплив на здоров'я та трансгенераційна травма.

- **Покращені результати:**

Розуміння нюансів досвіду кожної постраждалої людини може призвести до кращих результатів з точки зору психічного здоров'я, фізичного благополуччя та соціальної інтеграції.

Поширене розуміння СНПК виключно як зґвалтування веде до самовиключення постраждалих від інших видів насильства з категорії постраждалих, тим самим це зменшує базу ідентифікованих потреб і формування ресурсів для їх задоволення.

Наприклад, примусове роздягання жінок і огляд їх чоловіками на блок-постах має певні обмеження в часі, і на сьогодні цей вид СНПК практично не відбувається, тому що блок-пости між сторонами, які воюють, зараз не діють. Навіть серед постраждалих від СНПК цей вид злочинів не завжди сприймається як СНПК і як те, що потребує окремої уваги. Водночас, в одному із інтерв'ю, проведеному ІКЖЦ у 2015 році, згадується ситуація на блок-посту, коли бійовик погрожував постраждалій зґвалтуванням, погроза обтяжувалася іншими супутніми обставинами, що призвело до того, що і більше року після того, що трапилося, постраждала завжди зупинялася після того, як проїздила місце, де був блок-пост.

«Колись в молоді роки у мене була загроза зґвалтування, то після цього випадку (на блок-посту) у мене таке враження, що мене зґвалтували вдруге (хоча зґвалтування не було ані в першому, ані в другому випадку)» - ці слова постраждалої змушують нас глибше замислитися над впливом сексуального насильства в цілому і СНПК зокрема, на життя і здоров'я людини, її емоційний стан та тривалість цих впливів.

Примусове повне роздягання чоловіків на блок-постах, в громадському транспорті в присутності великої кількості сторонніх осіб широко практикувалося і практикується на тимчасово окупованих територіях з метою виявлення, нібито, «ознак належності (татуювання) до українських націоналістичних рухів або до служби в АТО/ЗСУ».

- **Зниження ризику подальшої шкоди:**

Визначаючи фактори ризику та вразливості, можна розробити втручання для запобігання майбутній віктимізації та сприяння безпеці.

Серед тих конкретних прикладів, на які варто звернути увагу, сьогодні, на наш погляд, найактуальнішими є фактори ризику для жінок, які народили дітей внаслідок СНПК, а також їхніх дітей та інших близьких (членів їх сімей, опікунів, прийомних батьків тощо).

Їхні фактори ризику і вразливості сьогодні мало вивчені, правовий статус не повністю і не на всіх етапах врегульований, відсутнє бачення аспектів розвитку дитини, її майбутнього залежно від того, чи буде вона зростати у власній родині, буде удочерено-усиновлено, тощо.

- Розширення можливостей:

Визнання та підтвердження індивідуального досвіду може надати постраждалим можливість зцілитися та відновити своє життя.

Сьогодні у підтримці постраждалих від різних травмуючих подій все частіше, як протипага ПТСР, зустрічається ПТСЗ – посттравматичне стресове зростання. Посттравматичне стресове зростання (ПТСЗ чи ПТЗ) – це позитивні психологічні зміни, що виникають у людини в результаті подолання травматичної події або складної життєвої ситуації. На відміну від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який є наслідком травми, ПТСЗ – це процес позитивного/конструктивного переосмислення життя, набуття нових сенсів та особистісного зростання. Цей процес неможливий без індивідуального підходу, рефлексії, врахування власного досвіду і всіх його особливостей.

Важливо також врахувати, що на все перелічене вище активно впливають стереотипи, упередження та безпідставні висновки. Поширені помилкові припущення про постраждалих/осіб, що пережили сексуальне насильство, пов'язане з сексуальним насильством, можуть перешкодити при визначенні індивідуального підходу у допомозі постраждалим¹¹:

- Літні жінки не можуть бути тими, хто пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.
- Чоловіків не можна зґвалтувати; вони є лише винуватцями сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.
- Багато осіб, що пережили сексуальне насильство, брешуть про те, що їх зґвалтували, або надають неправдиві повідомлення.
- Люди, які пережили сексуальне насильство, плакатимуть, будуть засмучені або емоційно переживатимуть.

¹¹ <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2020/06/2020.08-UN-CRSV-Handbook.pdf>

- Тільки жінки можуть взаємодіяти та брати інтерв'ю у осіб, що пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.
- Усі, хто пережили сексуальне насильство, хочуть отримати медичну допомогу та повідомити про це в поліцію.

Такі та подібні узагальнення складаються у стійкі конструкції упереджень і стигми. Навіть у випадках, коли переконливі факти свідчать про протилежне, люди, що мають упередження, заперечують необхідності враховувати всі індивідуальні особливості аргументом, що «таких людей небагато». Таке виключення є дуже небезпечним, бо тягне за собою ще один небезпечний наслідок.

«Конкуренція вразливостей»

У соціальному контексті концепція конкуренції може складним чином перетинатися з вразливістю, іноді загострюючи її, а іноді потенційно пом'якшуючи. Хоча в цілому конкуренція може стимулювати інновації та ефективність, вона також може призвести до маргіналізації та підвищеної вразливості певних осіб або груп, особливо в ситуаціях, коли ці групи і особи ще не набули достатньо досвіду захисту саме власних вразливостей. Як ознака структурного насильства, «конкуренція вразливостей» має значне поширення, зокрема, у сфері захисту прав людини. Для багатьох груп ця проблема вже пройшла стадію «дитячих захворювань» і не має такого всеосяжного впливу. Для постраждалих від СНПК цей процес поки перебуває на початку його розвитку і впливах, проте вже набуває помітності.

Важливо усвідомлювати, що вразливість рідко переживається ізольовано. Соціальні фактори, такі як раса, стать, соціальне походження та інвалідність, інші¹², часто перетинаються, створюючи унікальний досвід вразливості для різних людей та груп.

Створення більш справедливого суспільства, де кожен і кожна мають доступ до можливостей та ресурсів, є важливим для мінімізації негативних наслідків «конкуренції вразливостей».

¹² Перелік ознак

зі ст 14 ЄКПЛ - «без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

зі статті 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права "не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження."

Саме тому диференціація груп постраждалих від СНПК, приділення збалансованої уваги при формуванні і наданні їм підтримки, може бути запорукою запобігання негативним наслідкам «конкуренції вразливостей». На це необхідно звернути органам влади, громадським і міжнародним організаціям, які працюють в цій площині. Безумовно, це має бути у центрі зору самих постраждалих та їх громадських організацій, щоби свідомо будувати власні стратегії розвитку, уникати ситуацій, коли їх підтримують як «модну» тему і використовують для зростання власного іміджу, а не для формування реальних механізмів підтримки.

На завершення, взаємозв'язок між конкуренцією та вразливістю в соціальних контекстах є складним та багатогранним. Хоча конкуренція може бути рушійною силою позитивних змін, вона також може посилювати існуючу нерівність та створювати нові форми вразливості. Розуміння взаємодії цих сил має вирішальне значення для створення більш справедливих та рівноправних суспільств.

Рекомендації

Симпозіум «Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом: де ми зараз?», організований Інформаційно-консультативним жіночим центром разом із французькою громадською організацією «WeAreNotWeapons» 25 – 26 листопада 2024 року, серед інших цілей мав, зокрема, на меті розширити коло груп постраждалих від СНПК та розвитку індивідуалізованої підтримки. Коментарі і пропозиції за результатами симпозіуму наведені у Додатку 1.

Даний огляд доповнює напрацьовані на симпозіуму рекомендації і допомагає ідентифікувати наступні кроки як в Україні, так і в інших державах, які приділяють увагу питанням СНПК.

Реагування і підтримка постраждалих у випадку СНПК має враховувати:

- Постраждалоцентричний підхід
- Правові механізми
- Психологічну і медичну підтримку
- Соціальну і громадську підтримку
- Превентивні заходи

За кожною із цих складових необхідно звернути увагу на стратегічні напрямки для впровадження холістичного підходу щодо допомоги постраждалим¹³ через призму гендерного підходу.

¹³ Цілісний підхід, який розглядає всі потреби постраждалих як взаємопов'язані та такі, що потребують комплексного реагування.

Постраждалоцентричний/травмоорієнтований підхід

- Доповнити базові документи і рекомендації диференціацією груп постраждалих та описом мінімальних стандартів до кожної із груп.

Правові механізми

- Провести експертизу щодо врахування потреб різних груп постраждалих від СНПК прийнятих нормативно-правових актів та враховувати ці потреби при підготовці змін і доповнень до нових нормативно-правових актів.

Психологічна і медична підтримка

- Розробити протоколи підтримки з диференціацією груп постраждалих.

Соціальна і громадська підтримка

- Підвищувати рівень помітності різних груп постраждалих від СНПК та моделей індивідуалізованої підтримки у задоволенні їх потреб.

Превентивні заходи

- У впровадженні одного із базових принципів репарацій «Ніколи знов»¹⁴ враховувати диференціацію груп постраждалих з урахуванням гендерної складової та індивідуалізацію задоволення потреб.

Застосовуючи диференційований підхід до постраждалих від насильства, фахівці можуть краще задовольняти їхні різноманітні потреби та сприяти більш ефективному та цілісному одужанню.

¹⁴ Підхід "Ніколи знов" охоплює заходи, спрямовані на гарантування неповторення подібних порушень у майбутньому.

Коментарі і пропозиції за результатами симпозиуму
«Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом: де ми зараз?»
25 – 26 листопада 2024 року

Інституційний механізм

Відсутність дієвого механізму перенаправлення постраждалих (системи, алгоритму) між різними ланками надавачів послуг. *Відсутність аналізу наявної системи перенаправлення*

Низький рівень децентралізації послуг постраждалим. Відсутність кейс-менеджерів на рівні громад.

Брак лідерства місцевих координаційних рад з питань гендерної політики, протидії торгівлі людьми та запобігання домашньому насильству.

Брак проактивної позиції органів місцевого самоврядування щодо інформування та заохочення звернень за підтримкою постраждалих від СНПК осіб

Відсутність системної роботи з інформування осіб, які виїхали за межі України, щодо підтримки постраждалих від СНПК

Доступ до ресурсів. Надання послуг

Відсутність аналізу патернів і тенденцій СНПК

Відсутня деталізація груп постраждалих та алгоритм оцінки їх потреб, зокрема, у випадках множинних ознак воєнних злочинів

Брак допомоги вагітним жінкам, які постраждали від СНПК

Брак допомоги жінкам, які завагітніли внаслідок СНПК

Канали інформування про наявність послуг постраждалим не охоплює всі категорії зацікавлених у такій інформації. *Відсутність аналізу проблеми*

Брак навичок кризових комунікацій у надавачів послуг

Брак моніторингу послуг, зокрема, нововідкритих структур і організацій

Брак якісних психологічних послуг

Відсутність оновлених стандартів соціальних послуг

Відсутність стандартів психологічної реабілітації. Заміна реабілітації відпочинком.

Відсутність визначення "пакетів послуг" (медичних, психологічних, соціальних)

Низька спроможність соціальних служб надавати послуги постраждалим

Брак ідентифікації, комунікації і надання підтримки постраждалим, які не належать до організацій СЕМА, Alumni та іншим. *Відсутність аналізу проблеми*

Активна роль вцілілих після СНПК, допомога у посиленні спроможності

Брак системної інституційної підтримки розвитку спроможності організаціям СЕМА, Alumni та іншим

Брак системної підтримки розвитку індивідуальної спроможності постраждалих

Брак «м'яких навичок» постраждалих, зокрема, в народній дипломатії

Неповне охоплення громадськими організаціями різних груп постраждалих

Робота з сім'ями

Відсутність комплексного підходу до роботи з сім'ями постраждалих, зокрема, закріпленого законодавчо. *Відсутність аналізу проблеми*

Відсутність інформаційно-просвітницької роботи в суспільстві для запобігання упередженого стереотипного ставлення і розуміння необхідності підтримки сім'ям постраждалих

Відсутність роботи з міжгенераційною травмою, зокрема, таргетованої роботи з дітьми вцілілих постраждалих. *Відсутність аналізу проблеми*

Відсутність реабілітаційних ретритів для сімей і довготривалих, систематичних програм реабілітації

Відсутність розробок програм для сімей постраждалих з урахуванням гендерної специфіки, зокрема, коли постраждали обидва члени родини. *Відсутність аналізу проблеми*

Відсутність комплексного підходу допомоги жінкам, які перебувають в полоні та розлучені з дітьми, особливо малолітніми. *Відсутність аналізу проблеми*

Доступ до правосуддя

Невідповідність термінології, закріпленої у міжнародних документах, постраждалоцентричному підходу (жертва та чи постраждалий, потерпілий,

переживші; СНПК - сексуальне чи сексуалізоване насильство; репарації чи компенсації тощо). *Відсутність комплексного аналізу*

Відсутність таргетованого підходу до розслідування випадків СНПК з 2014 до 24 лютого 2022 року. *Відсутність аналізу патернів, тенденцій, каналів комунікації з потенційно постраждалими, тощо*

Відсутність комплексної зміни системи правосуддя з урахуванням постраждалоцентричного підходу (підготовки правоохоронців; спеціальні слідчі як в роботі з неповнолітніми; розслідування як масового злочину; створення окремих підрозділів в правоохоронних органах (поліція, СБУ) для роботи з потерпілими (за прикладом Британії); системна робота з вікарною травмою тощо). *Відсутність комплексного аналізу системи правосуддя з урахуванням постраждалоцентричного підходу*

Відсутня єдина база свідчень, з якої слідчі могли би дізнатися, що потерпіла особа вже давала свідчення, щоби не повторювати ті ж питання. Не всі слідчі мають доступ до всієї бази.

Відсутність обов'язкового запрошення адвоката до потерпілих, бо потерпілі не мають гарантованого права на безоплатну вторинну правничу допомогу, що фактично обмежує їхній доступ до правосуддя.

Виснаження потерпілих через тривалість і наповнення досудового і судового проваджень - якщо потерпіла особа відразу повідомила лише про полон, а потім в процесі і про СНПК, відкривається нове провадження. Навіть у відео форматі надання свідчень стикається з проблемами повітряних тривог, відсутності світла, що затягує час і виснажує потерпілих.

Відсутність допомоги потерпілим у емоційній складовій - супроводу психологом у суді, щоби, за потреби мати фахові пояснення психолога, чому потерпілі не можуть надати свідчення в той чи інший момент. Потерпілі часто не готові, що їм задають питання, наче, не вірять слову, але суддя потребує додаткової інформації для прийняття об'єктивного неупередженого рішення.

Відсутність права потерпілих обирати статтю судді (автоматичний розподіл не дає права потерпілим обирати статтю судді. Це можна зробити, якщо розподіл буде, за бажанням потерпілих, відбуватися із суддів бажаної статі).

Відсутність аналізу наявності потреби обирати статтю судді

Відсутність аналізу інституційної культури «судової кімнати» на відповідність постраждалоцентричному підходу

Готовність контактуючих осіб

Підтримка тих хто підтримують

Відсутність системного підходу у попередженні і подоланні професійної деформації і вікарної травми

ЗМІ

Відсутність дієвого механізму відповідальності ЗМІ за порушення етики спілкування (обов'язкове підписання інформованої згоди перед початком розмови, ознайомлення з кодексом поведінки і скасування акредитації за його порушення)

Брак навичок постраждалих сказати СТОП, коли ЗМІ задають травмуючі питання

Відсутність психологічного супроводу постраждалих перед розмовою з медіа

Проектна підтримка

Відсутність обов'язкової стратегії виходу після закінчення проекту, щоби постраждалі раптово не залишалися сам на сам зі своїми проблемами

Забюрократизованість громадських організацій, зокрема, через вимоги донорів

Відсутність наскрізності теми СНПК для донорів, які мають різні програми загального охоплення постраждалих (експертний звіт Ради Європи Про засоби правового захисту та механізми відшкодування збитків особам, які постраждали від війни в Україні не містить інформації про механізм по СНПК)

Відсутність тематики СНПК серед кризових явищ при підготовці програм і планів відновлення територіальних громад і областей.

Матеріали,
підготовлені Інформаційно-консультативним жіночим центром з тематики
СНПК у допомогу розвитку диференційованого підходу до різних груп
постраждалих

Вебінар з питань СНПК (Рік створення – 2022) <https://wicc.net.ua/post/vebinar-z-pytan-snpk>

Практичний коментар до Глобального кодексу поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне СНПК (Рік створення – 2023) <https://wicc.net.ua/post/praktychnyy-komentar-do-global-nogo-kodeksu-povedinky-dlya-osib-yaki-zbyrayut-ta-vykorystovuyut-informatciyu-pro-systematychne-snpk>

Методичні рекомендації щодо поводження із постраждалими від СНПК (Рік створення – 2023) <https://wicc.net.ua/post/metodychni-rekomendatciyi-schodo-povodzhennya-iz-postrazhdalymy-vid-snpk>

Постраждалоцентричний підхід у комунікації з постраждалими від СНПК: виклики та рішення (Рік створення – 2023) <https://wicc.net.ua/post/postrazhdalotcentrychnyy-pidhid-u-komunikatciyi-z-postrazhdalymy-vid-snpk-vyklyky-ta-rishennya>

Сценарії для розгляду під час навчання щодо СНПК (Рік створення – 2024) <https://wicc.net.ua/post/stcenariyi-dlya-rozglyadu-pid-chas-navchannya-schodo-snpk>

